

migratie naar Indië werd in de eerste decennia van de twintigste eeuw mede beïnvloed door de economische crisis: vooral onder de geschoolde midden klasse werd Indië gezien als een alternatief voor het deplorabele Nederland. Een van de gevolgen voor Indië was dat binnen de Europese samenleving een onderscheid ontstond tussen mensen die in Indië bleven en zij die na verloop van tijd weer naar Nederland terugkeerden. Na een piek in de migratie tijdens het interbellum kwam de migratie tijdens de Tweede Wereldoorlog tot stilstand. De dekolonisatie tussen 1945 en 1949 en de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië maakte een einde aan de gang naar 'Indië'. Het resulteerde in een omgekeerde stroom die tussen 1945 en 1962 een kleine 300.000 mensen naar Nederland bracht.

Het reliëf had sterker gekund als Bosma zijn vergelijkingen iets verder of systematischer had uitgewerkt. Nu beperken veel vergelijkingen zich tot opmerkingen dat het elders ook zo was of juist anders. De vergelijkingen werken daardoor vooral relativerend en indiceren dat de situatie in Indië vaak niet uniek was, maar geven geen inzicht in het waarom of hoe. In het boek ontmythologiseert Bosma enkele keren bestaande opvattingen. Zo zegt hij dat het beeld van Harderwijk, het werfdepot voor militairen, als rioolputje van Europa niet klopt. Op basis van de HSN laat hij ook zien dat de rekruten zeker niet tot het schuim der natie behoorden. Het is echter jammer dat hij in zijn boek niet echt in discussie gaat met de auteurs die dat schijnbaar beweren. Bosma doet dat ook niet over, zoals hij het zelf noemt, het 'geromantiseerde beeld', over de cultuuromslag die optrad nadat in het begin van de twintigste eeuw steeds meer Europese vrouwen naar Indië kwamen en de Indische vrouwen van hun positie stootten. Dat beeld mag 'in de prullenbak' schrijven Bosma (20). Zo'n populistische afwijzing vraagt om een gedegen discussie van wat dat beeld dan was, wie dat heeft geschetst en waarom het niet klopt. Nu blijft het helaas bij een suggestie.

Indiëgang is een waardevolle bijdrage aan de studie van de Indische geschiedenis. Het biedt reliëf aan wat we al weten over de migratie naar Indië,

maar vraagt om een vervolg met uitgebreidere vergelijkingen en discussie.

FRIDUS STEIJLEN, KITLV LEIDEN

Oxenaar, Aart, ***P.J.H. Cuypers en het gotisch rationalisme. Architectonisch denken, ontwerpen en uitgevoerde gebouwen 1845-1878*** (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2009; Rotterdam: NAI Uitgevers, 2009, 666 blz., ISBN 978 90 5662 624 2).

De laatste jaren is er een groeiende aandacht voor P.J.H. Cuypers (1827-1921). In talrijke tentoonstellingen en publicaties komt hij steeds meer naar voren als een veelzijdig architect en kunstenaar. Dit lijvige boek maakt deel uit van deze nieuwe belangstelling. Het idee voor deze studie is meer dan twintig jaar terug ontstaan: in de jaren tachtig van de vorige eeuw, toen in Nederland en België de aandacht voor de neogotiek groeide. Oxenaar stond mede aan de basis van de herwaardering voor de neo-gotiek en voor het oeuvre van architect Cuypers. Vanaf dit vroege begin had Oxenaar interesse voor de theoretische standpunten die Cuypers ontwikkelde. In dit boek bestudeert Oxenaar de verhouding tussen het architectonisch theoretisch denken en de praktijk van het bouwen zelf.

Het boek opent met de beschrijving van de opleiding van Cuypers. Vanaf het begin van zijn loopbaan was de architect sterk geïnspireerd door de neogotische beweging. De stichting van het 'Atelier de Sculpture Religieuse Georges, Cuypers, Stoltenberg' te Roermond opgericht door architect Cuypers, de beeldhouwer Georges en de fabrikant Stoltenberg vormde de basis voor een katholiek bouwplan en theoretisch betoog (44). In de hoofdstukken twee tot vier komt de eerste fase van Cuypers' praktijk aan de orde. Op een boeiende wijze vertelt Oxenaar hoe Cuypers zijn ideologie wilde vertalen in een bouwpraktijk. Alhoewel hij

als architect geïnspireerd was door zijn katholieke geloof werd zijn theoretische visie verrijkt door de praktijk van het ontwerpen en bouwen zelf. In deze hoofdstukken wordt ook de samenwerking onderzocht met Alberdingk Thijm en de zoektocht naar de ware beginselen in de kerkbouw. Het werd voor Cuypers steeds duidelijker dat de essentie van de kerk als betekenisdrager niet moest worden gezocht in de aankleding ervan maar in het gebouw zelf als rationele constructie (125). In hoofdstuk vijf 'Naar een nieuwe stadskerk' toont Oxenaar dat Cuypers een ontwerpsysteem ontvouwt waarbij het gebouw zijn waarde verkrijgt in een stedelijke context. Het moet begrepen worden als antwoord op een specifiek programma voor een specifieke locatie (197). Het is de ontwikkeling van dit meer genuanceerde architecturaal standpunt dat wordt uitgewerkt in de hoofdstukken zes tot elf. De wisselwerking tussen architectuur en stad is duidelijk afleesbaar in de prijsvraag voor het niet gerealiseerde 'Museum Koning Willem I' (1863/1864) en het ontwerp van het Rijksmuseum (1876/1885), beide te Amsterdam. De strakke ideologische neogotiek maakte plaats voor een doordachte rationele ontwerpsystematiek in een wisselende stedelijke context. Cuypers wilde bovenal grote ontwerpen realiseren met een duidelijke maatschappelijke en stedelijke impact. Oxenaar eindigt het boek met een uitgewerkte analyse van het ontwerp en de architecturale doelstellingen van het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam. Het boek is rijkelijk geïllustreerd met schetsen en tekeningen van Cuypers zelf.

Op een interessante manier legt Oxenaar het denken van Cuypers bloot. De auteur toont overtuigend aan dat Cuypers gedreven werd door een wisselwerking tussen zijn ontwikkeling van een eigen theoretische visie en het uiteindelijke ontwerp van een gebouw. De tekst is doorspekt met historische details en anekdotes. De bewaarde briefwisseling en persoonlijke documenten worden hiervoor als bron gebruikt. Zulk materiaal brengt de geschiedenis tot leven maar brengt ook risico's met zich mee. Het gebruik van deze bronnen

kan vervallen tot een overdreven gedetailleerde reconstructie waarin de hoofdvragen onbeantwoord blijven. Dat is echter hier niet het geval. Oxenaar houdt een goede balans tussen het grote betoog en het historische detail. De anekdotes worden gebruikt om te illustreren hoe Cuypers te werk ging om bepaalde opdrachten binnen te halen, om een theoretische discussie los te maken of zijn standpunten te verscherpen. Met een scherp oog en coherent betoog beschrijft Oxenaar de ontwerpstrategieën van Cuypers en toont aan hoe vooruitstrevend die waren.

Sommige van Oxenaars internationale verwijzingen en referenties zijn te langdradig. Dat hij Cuypers steeds positioneert in een Europees perspectief is goed. Maar de wijdlopijge omschrijvingen van de stellingen van Pugin, Viollet-le-Duc of de jury voor de museumprijsvraag gaan de lezer vermoeien. Het is ook hier dat het boek zich gaat herhalen en als promotiewerk begint aan te voelen. Meestal wordt dit het moment om het boek even terzijde te schuiven. Dit minpunt kan echter geen reden zijn het boek niet te lezen. Oxenaar heeft een boeiend en vlot geschreven boek gepubliceerd en daarmee een waardevolle bijdrage geleverd aan de studie van het architecturale denken van architect Cuypers.

YVES SCHOONJANS, ST. LUCAS – ARCHITECTUUR,
ASSOCIATIE K.U. LEUVEN

Nieuwste geschiedenis

Haan, Ido de, e.a. (eds.), **Het eenzame gelijk. Hervormers tussen droom en daad 1850-1950** (Amsterdam: Boom, 2009, 359 blz., ISBN 978 90 8506 933 1).

In deze opstellenbundel, die is bezorgd ter gelegenheid van het emeritaat van de Amsterdamse historicus Piet de Rooy, wordt onderlinge samenhang gezocht door de focus te richten op